

Individuals With "Special Needs" in Halachah

Rabbi Michael Taubes

1. תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ב עמוד ב

חוץ מחרש שוטה וקטן כו'. קתני חרש דומיא דשוטה וקטן, מה שוטה וקטן דלאו בני דעה, אף חרש דלאו בר דעה הוא. וקא משמע לן כדתנן: חרש שדיברו חכמים בכל מקום שאינו שומע ואינו מדבר. הא מדבר ואינו שומע, שומע ואינו מדבר חייב. תנינא להא, דתנו רבנן: המדבר ואינו שומע זהו חרש, שומע ואינו מדבר זהו אלם, זהו זה הרי הן כפקחין לכל דבריהם. וממאי דמדבר ואינו שומע זהו חרש, שומע ואינו מדבר זהו אלם- דכתיב+ תהלים ל"ח+ ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו. ואיבעית אימא, כדאמרי אינשי: אישתקילמילוליה. מדבר ואינו שומע שומע ואינו מדבר חייב, והתניא: מדבר ואינו שומע, שומע ואינו מדבר פטור אמרבינא ואיתימא רבא: חסורי מיחסרא, והכי קתני: הכל חייב בין בראייה ובשמחה, חוץ מחרש המדבר ואינו שומע, שומע ואינו מדבר, שפטור מן הראייה. ואף על פי שפטור מן הראייה חייב בשמחה. ואת שאינו לא שומע ולא מדבר, ושוטה וקטן פטור אף מן השמחה, הואיל ופטורים מכל מצות האמורות בתורה.

2. רמב"ם הלכות חגיגה פרק ב

הלכה ד

כל החייב בראייה חייב בחגיגה וכל הפטור מן הראייה פטור מן החגיגה, וכולן חייבין בשמחה, חוץ מחרש שוטה וקטן וערל וטמא, חרש שוטה וקטן מפני שאינן בני חיוב הרי הן פטורין מכל מצות האמורות בתורה, וערל וטמא מפני שאינן אוכלים בקדשים ואינן ראויין לביאה כמו שביארנו בהלכות ביאת המקדש ובהלכות מעשה הקרבנות.

3. מנחת חינוך מצוה ה

והנה למנות על פסח א' מבני חבורה חרש או שוטה לא מצאתי בר"מ ונ' דזה תלוי להר"נ נדרים אין איסור שלא למנות אלא בראוי למנות וקטן אין איסור י"ל ה"ה חו"ש אע"ג דאין מצוה כלל דחינוך ל"ש אצלם דלא יבאו לכלל מצות מ"מ אין איסור להמנות חו"ש בכללי ב"ח ולהתוס' דהוא איסור תורה להאכילם ורק משום חינוך שרי וח"ש דל"ש חינוך א"כ אסור להמנות ח"ש דאסור להאכילם אד"א דהם שויים לקטנים עב"י אה"ע סי' א' ותב"ש יו"ד. דחינוך מצוה ל"ש אצלם ואסור להאכיל להם כיון דפטורין לאו בני המנאה נינהו והו' נאכל שלא למנוי' וז"ב ב"ה.

4. פרי מגדים אורח חיים פתיחה כוללת חלק ב

ט. הסוג ומין השלישי קטן פטור מכל מצות התורה, ומכל מקום אביו מצווה להפרישו, משא"כ חרש ושוטה אע"פ שהם קטנים אין מצווה כי לא ישמע לו ואינן בני דיעה כלל.

5. רמב"ם הלכות עדות פרק ט

הלכה י

הפתאים ביותר שאין מכירין דברים שסותרין זה את זה ולא יבינו עניני הדבר כדרך שמבינין שאר עם הארץ, וכן המבוהלים והנחפזים בדעתם והמשתגעים ביותר הרי אלו בכלל השוטים, ודבר זה לפי(מה) שיראה הדיין שאי אפשר לכוין הדעת בכתב.

6. שולחן ערוך חושן משפט הלכות עדות סימן לה

סעיף י הפתאים ביותר, שאין מכירין דברים שסותרים זה את זה, ולא יבינו עניני הדבר כדרך שמבינין שאר עם הארץ, המבוהלים והנחפזים בדעתם, והמשתגעים ביותר, הרי אלו בכלל השוטים. ודבר זה לפי מה שיראה לדיין, שאי אפשר לכוין הדעת בכתב.

7. ערוך לנר מסכת יבמות דף קיג עמוד א

בגמרא גזירה שמא יאכיל חרש בחרשת - ...וע"פ דברינו יצא לנו דין חדש דאפילו בחרשת שייך חנוך שמא תתפקח כמו ששייך בקטן למען כי יגדיל לא יסור ממנו:

8. משנה מסכת תרומות פרק א

משנה ב חרש המדבר ואינו שומע לא יתרום ואם תרום תרומתו חרש שדברו בו חכמים בכל מקום שאינו לאשומע ולא מדבר :

9. ר' עובדיה מברטנורא מסכת תרומות פרק א

חרש שדברו בו חכמים בכל מקום וכו' - לאו כללא הוא, דבריש חגיגה תני חרש, ומדבר ואינו שומע בכלל, ובפרק מצות חליצה לענין חליצה:

10. תפארת ישראל - יכין מסכת תרומות פרק א

ט) בכל מקום. ברוב המקומות והכא ר"ל חרש שדברו במשנה א' דלא מהני בדיעבד היינו שאינו וכו':

11. רש"י מסכת נדה דף יג עמוד ב

בכל מקום - להוציא מכלל בן דעת.

12. רש"י מסכת חגיגה דף ב עמוד א

חוץ מחרש שוטה וקטן - דלאו בני דעה נינהו, ופטורין ממצות.

13. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קיג עמוד א

מיפשט פשיטא לי דחרש דעתא קלישתא הוא.

14. רש"י מסכת יבמות דף קיג עמוד א

קלישתא - דקה כלומר דעתו מועטת שאין מחודד להבין כשאר בני אדם...

15. רמב"ם הלכות עדות פרק ט

הלכה יא

החרש כשוטה שאין דעתו נכונה ואינו בן מצות...

16. שו"ת חתם סופר חלק ד (אבן העזר ב) סימן ב

והנלע"ד בזה דודאי כל מי שאין שכלו צלול שיהי' לו לכל הפחות דעתא צילותא אעפ"י שאינו עושה שום מעשה שטות רק הוא בשב ואל תעשה אבל מ"מ אינו מבין הדברים הסותרים הרי הוא פסול מן התורה לכל מילי והרי זה בכלל חרש שמנו חז"ל בכל מקום שפסלו מטעם הנ"ל ומכ"ש הפתאים הגרועים מן החרש ואמנם אין פסולים אלא משום שחסרי דיעה ולא שנתוסף להם שום שגעון וטרופ הדעת כלל ומשו"ה כשמרגישים בהם שום דעתא צילותא מועיל וכל מעשיהם כמעשה הפקחים.

17. רש"י מסכת שבת דף קנג עמוד א

לשוטה - יהיב, דלית ליה דעת כלל, אבל חרש - דעתא קלישתא אית ליה, כדאמרינן ביבמות (קיג, א).

18. תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ג עמוד ב- דף ד עמוד א

תנו רבנן: איזהו שוטה? היוצא יחידי בלילה, והלך בבית הקברות, והמקרע את כסותו. איתמר, רב הונא אמר: עד שיהו כולן בבת אחת. רבי יוחנן אמר: אפילו באחת מהן. היכי דמי? אי דעביד להו דרך שטות- אפילו בחדא נמי. אי דלא עביד להו דרך שטות אפילו כולהו נמי לא - !לעולם דקא עביד להו דרך שטות, והלך בבית הקברות- אימור כדי שתשרה עליו רוח טומאה הוא דקא עביד, והיוצא יחידי בלילה - אימור גנדריפס אחדיה, והמקרע את כסותו- אימור בעל מחשבות הוא. כיון דעבדינהו לכולהו - הוה להו כמי שנגח שור חמור וגמל, ונעשה מועד לכל. אמר רב פפא: אי שמיע ליה לרב הונא הא דתניא: אי זהו שוטה- זה המאבד כל מה שנותנימלו, הוה הדר ביה. איבעיא להו: כי הוה הדר ביה- ממקרע כסותו הוא דהוה הדר ביה, דדמיא להא, או דלמא מכולהו הוה הדר - ?תיקו.

19. רמב"ם הלכות עדות פרק ט

הלכה ט

השוטה פסול לעדות מן התורה לפי שאינו בן מצות, ולא שוטה שהוא מהלך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד, אלא כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אע"פ שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים הרי זה פסול ובכלל שוטים יחשב, הנכפה בעת כפייתו פסול ובעת שהוא בריא כשר, ואחד הנכפה מזמן לזמן או הנכפה תמיד בלא עת קבוע, והוא שלא תהיה דעתו משובשת תמיד שהרי יש שם נכפים שגם בעת בריאותם דעתם מטרפת עליהם, וצריך להתיישב בעדות הנכפין הרבה.

20. כסף משנה הלכות עדות פרק ט

הלכה ט

השוטה פסול לעדות וכו'. 'שהשוטה פסול זה פשוט ומבואר בכמה מקומות. ומ"ש לפי שאינו בן מצות. צ"ע היכא איתא שהטעם שהוא פסול לפי שאינו בן מצות דבפ"ק דחגיגה תנן הכל חייבים בראיה חוץ מחש"ו ושם(דף ג:) 'אמרו אי זהו שוטה היוצא יחידי בלילה והלן בבית הקברות והמקרה את כסותו איתמר אמר רב הונא עד שיהו כולן בבת אחת ור' יוחנן אמר אפילו באחת מהן וק"ל כר' יוחנן וכן פסק הרא"ש בריש חולין וז"ש רבינו בדבר מן הדברים לומר דאפילו בדבר אחד ונתברר שם דדוקא בדעביד להו דרך שטות ואין הכוונה שבפעם אחת שיעשה אחד מאלו דרך שטות מיקרי שוטה אלא כשדרכו בכך וז"ש רבינו ונמצאת דעתו משובשת תמיד וכו' ותניא תו התם (דף ד) אי זהו שוטה זה המאבד כל מה שנותנין לו ומשמע מדברי רבינו דס"ל דהני מילי דקתני בברייתא לאו דוקא אלא ה"ה לכל דבר שדרך השוטה לעשות אותם והנך לדוגמא נקטינהו ומפני כך לא הזכיר רבינו אותם דברים השנויים שם בברייתא אלא סתם וכתב כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים וכו' לכלול גם שאר דברים שלא נזכרו בברייתא ומה שהכריחו לפרש כן כתבתי בטור אבן העזר סי' קכ"א:

21. בית יוסף אבן העזר סימן קכא

סימני השוטה איתא בריש חגיגה (ג:) תנו רבנן איזהו שוטה היוצא יחידי בלילה והלן בבית הקברות והמאבד את כסותו איתמר רב הונא אמר עד שיהו כולן בבת אחת רבי יוחנן אמר אפילו באחת מהן ואוקימנא לה בגמרא בדעביד להו דרך שטות דאי לא עביד להו דרך שטות אפילו כולהו נמי לא חשיב שוטה ופסק הרא"ש בריש חולין(ס"ד) כרבי יוחנן ותניא תו בריש חגיגה (שם) איזהו שוטה זה המאבד כל מה שנותנין לו. וכן נראה מדברי הרמב"ם דהלכה כרבי יוחנן שכתב בפרק ט' מהלכות עדות(ה"ט) השוטה פסול לעדות מן התורה לפי שאינו בן מצות ולא שוטה שהוא מהלך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד אלא כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אף על פי שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים הרי זה פסול ובכלל שוטים יחשב עכ"ל ומדכתב בדבר מן הדברים משמע בהדיא דכרבי יוחנן דאמר אפילו באחת מהן סבירא ליה: ולכאורה היה נראה דחד מהני ארבע דתניא בגמרא בעינן ליחשב שוטה אבל אי עביד שאר דברים אחרים דרך שטות אכתי בחזקת שפוי הוא כיון שאינו עושה דבר מד' דברים הללו אלא דמדברי הרמב"ם שלא הזכיר דברים הללו אלא סתם וכתב שנטרפה דעתו וכו' בדבר מן הדברים משמע דהני ד' דברים השנויים בברייתא לאו דוקא אלא לדוגמא נקטינהו והוא הדין לשאר דברים. ונראה שהכריחו לפרש כן מדחזינו דברייתא קמייתא קתני תלת ולא קתני מאבד מה שנותנין לו ובאידך ברייתא קתני מאבד מה שנותנין לו ולא קתני אינך תלתא ואם איתא דהני ד' דוקא קשיא על ברייתא קמייתא אמאי לא קתני מאבד מה שנותנין לו ובאידך ברייתא לא קתני הנך תלתא אלא ודאי הני לאו דוקא אלא לדוגמא נקטינהו והך ברייתא נקטה הנך לדוגמא ואידך ברייתא נקטה הך וזה שלא כדברי רבינו שמחה שכתבתי בסימן קי"ט(ב).

22. שו"ת שאגת אריה הוספות סימן ב

והשתא ל"ק לר"י מידי אבל לבתר דמשני דבכל הני תלתא איכא למיתלי בד"א בכל הני אימור מהשתא איכא למימר דע"י כל מילי שטות שוטה יחשב ונקט הני לרבנות ול"מ קאמר ל"מ ע"י שארי מילי שטות דשוטה יחשב בדע"ל ד"ש דהא ליכא למיתלי במידי אלא אפי' הני דאיכא למיתלי בהני אימור וסד"א דאפי' ע"ל דרך שטות לאו שוטה יחשב קמ"ל דלא:

23. שו"ת דברי חיים אבן העזר חלק א סימן נג

והנה לפענ"ד אין מכלל זה ראייה לשום אחד מהשיטות דזה דבר פשוט דאם ראינו באחד שהוא משוגע הגם שאינו מקרע כסותו ואין יוצא בלילה ולא לן בבית הקברות מ"מ שוטה גמור הוא וזה אין צריך לפנים וכן מבואר בתשו' (מהרי"ף) (מהרי"ק שורש י"ט ז"ל אולם הסימן הוא רק לאחד שנראה ממנו שהוא חכם בשארי הדברים רק בדבר אחד נשטה על זה פליגי הר"מ והמרדכי ז"ל דהנה בזה שהוא חכם בכל הדברים לכאורה למה יגרע מהיות לאיש בשביל שעושה דבר אחד של שטות אך דבאמת כן דרך המשוגעים שעושין לפעמים דבר בהשכל ואף על פי כן המה שוטים ממש לזה נתנו חכמינו ז"ל סימן לידע ולבחון על ידי (מי) [מה] הוא הנקרא שוטה א שר נטרף דעתו כל כך דגם אם עושה דבר בהשכל הוא שלא בדעת ומי שלא הגיע עדיין לגדר זה הוא אינו נקרא שוטה ובוזה פליגי הר"מ ז"ל והמרדכי ז"ל דלהר"מ ז"ל לאו דווקא בהני ולמרדכי גם שעשה דבר אחד של שטות מכל מקום כיון שבשאר דברים הוא חכם כפיקח חשוב רק באחד מג' דברים דבחיגה(והם) הכריעו חז"ל דנטרף דעתו לגמרי גם אם עושה דבר של חכמה לפעמים אבל בשאר דברים ניהו דהוא דבר שטות מכל מקום לא נקרא שוטהוכמבואר בפוסקים]ב"י סוף סי' קכ"א מיבמות קי"ג ע"א] דדעתא קלישתא לא נקרא שוטה :

24. שו"ת הרשב"א חלק א סימן תשסה

עוד נשאל מה שאמר רבא עתים חלי' ועתים שוטה. ובשע' שהוא חלים הרי הוא כפקח לכל דבריו וגיטו גט. לא קי"ל כוותיה שישתפה לגמרי כי מן הירושלמי נראה כר' יוחנן דפליג עליה. וחשיב דאפילו חלים בעלמא שאינו שפוי לגמרי הרי הוא כפקח לכל דבריו. ולא בבדיקה בלבד שנשתתק אלא שהוא חלים. שהוא מדבר בעניניו ואינו קורע בגדו ואינו לן בבית הקברות ואינו יוצא בלילה ואינו מאבד מה שנותנין לו. שהם סימני שוטה כדאיתא בירושלמי בגיטין ובתרומות. אע"פ שעדיין סימני חליו נכריו/ נכרין/ בגופו שלא נתרפא לגמרי אלא כאדם המתחולל מחליו. אפילו כן בשעת חלמותו הרי זה כפקח בשעתו. והאריך בזה הרבה. וכן כתב רב האי גאון ז"ל בספר מקח וממכר בפרשת שלישית.

25. שו"ת חתם סופר חלק ד (אבן העזר ב) סימן ב

השוטים העושים מעשה ממעשי תעתועים אפי' שום דבר מהדברים שעושה כן ג"פ אפי' שואל כענין ומשיב כהלכה אין בדבריו כלום אבל אם לא עשה כן ג"פ אזי במה שניהג השגעון נידון כשוטה אבל במה ששואל כענין ומשיב כהלכה הרי הוא כפקח לכל דבריו. במה דברים אמורים בשאר דברים אבל בהנך שמנו חז"ל ומכ"ש שטותא יתירא דמאבד מה שנותני לו אפי' בפ"א שעשה כן יש לחוש ולהחמיר כדעת הגאונים האחרונים החולקים על הרב"י וס"ל דלא בעי ג"פ אך לא להקל. ואם חזר בו משטיותו ואפי' י' רק עתים חלים שאנו רואים נוהג באותן הדברים כפקח ומקפיד ביותר שלא יבוא לידו אעפ"י שדעתו קלושה וחלושה מאד מ"מ אם מבין ענין הגט ושואל ומשיב כענין ה"ז כותב ונותן גט לאשתו ויש לדקדק בזה הרבה כמ"ש הרמב"ם בעדות הנכפים.

26. שולחן ערוך חושן משפט הלכות עדות סימן לה

סעיף ח

שוטה, פסול. ולא שוטה שהוא הולך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד, אלא כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מהדברים, אף על פי שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים, הרי זה פסול, ובכלל שוטים יחשב.

27. סמ"ע סימן לה

כא] הפתאים ביותר. זהו החילוק בין פתי לשוטה, שהשוטה דעתו היא משובשת ומטרפת לגמרי בדבר מהדברים, משא"כ פתי שאינו מטורף לגמרי בשום דבר. אבל מצד אחד הוא גרע מהשוטה, שהשוטה בשאר דברים הוא חכם כשאר בני אדם. והפתי הוא שאין לו שכל גמור, ואינו מבין שום דבר בדרך שמבינין אותו שאר בני אדם, ומשום הכי סיים וכתב דבכלל שוטה יחשב, והיינו לדין פסול, אבל לאו שם שוטה עליו, וק"ל:

28. שו"ת מהרי"ט חלק ב - אבן העזר סימן טז

ומה שכתב הרמב"ם בפרק ט' מהלכות עדות הפתי' ביותר שאין מכירי' דברים שסותרים זה את זה ולא יבינו עניני הדברים כדרך שמבינים שאר ע"ה וכו' הרי אלו בכלל השוטים וכן הביא בעיטור בשם הרי"ף ז"ל בתשובה הנה זה אף על פי שאפשר שלא יבין עניני הדברים כדרך שאר העם מ"מ מכיר הוא הדברים שסותרים זה את זה על הן ועל לאו לאו אלא שיש בו טפשות בדברים שלבו חפץ כמו פתן חרש יאט' אזנו והוא מכלל הטפשים עקשי לב לא מפני זה יהיה מכלל הפתאים שהזכיר הרמב"ם ז"ל ועוד נר' דלא אמר כן אלא לענין עדות שצריך להעיד על מה שעבר כבר ויש לחוש שמא נדמה לו באותה שעה שהדבר כן ואינו ונתחלף לו דבר בזולתו מאחר שלפעמים אין מכירין דברים שסותרים זה לזה ואיך יעיד עכשיו על מה שראה בתחלה אבל כשאנו באים לקיים דבר עמו במק' וממכר או בגיטין וקידושין ומסברו ליה וסבר ואנו מכירין שהבין הדברים כגון זה לאו שוטה הוא והרי הוא כפקח לכל מה שהוא עושה בדעת שפוייה לפנינו.

29. שו"ת מהרי"ק החדשים סימן כ

והוא שמאחר שאין אנו רואים בו שום סימן מאותם שמנו חכמים בפ"ק דחגיגה (דף ג, ב) דהיינו יוצא בלילה יחידי ומקרע כסותו ומאבד מה שנותני לו, ואדרב' אנו רואים בו דברים מורים על ההפך, שהולך מלובש ומצוייד בגדים בלי טינוף שהוא הפך ממקרע כסותו, וגם בקש את אביו לתקן לו הבתי שוקים מפני הצינה, וכן יש בו דעת לשמור ונותן את [לבו] להגיד לאביו מה שהוא תועלת לדעתו, כגון הא דאמ' לו שהגוי הביא ב' רצועות למכור ונותן לב להרויח ממון, ומשמר את ממונו, ונותן אל לבו שהניח את מעותיו בתיבתו בטוריוזלא, שהוא אדרבא הפך ממאבד מה שנותנים לו, וגם אינו יוצא יחידי בלילה, וגם לא הוחזק לנו ללון בבית הקברות, אע"ג דלא דעת' צלות' כשאר בני אדם, מ"מ אין לנו אלא מה שאמרו חכמים.

30. שו"ת עזרת כהן (עניני אבן העזר) סימן סח

ומצאתי לנכון להביא בזה את דברי הכנה"ג, בהג"ה לטור אות י"ד חו"מ ס' ל"ה, שכתב אבל מי שהוא מכיר הדברים הסותרים אלו את אלו על הן ועל לאו לאו, אלא שיש בו טפשות בדברים שלבו חפץ כמו פתן חרש יאטם אזנו, והוא מכלל הטפשים עקשי לב, אינו בכלל הפתאים שהזכיר הרמב"ם, ע"כ, והיינו שהרמב"ם הזכיר שהפתאים הם פסולים לעדות, אע"פ שאינם בכלל שוטים לשאר דיני תורה, וכתב ע"ז הכנה"ג שאם הפתיות באה בטפשות בדברים שלבו חפץ, אבל הוא מכיר הדברים הסותרים אלו את אלו, אפילו בכלל הפתאים אינו, ואפילו לגבי עדות הוא כשר, וק"ו שאינו בכלל השוטים לגבי גיטין וכה"ג. והגאון בעל נוב"י, בספר אור הישר ס' ל', מביא דברי כנה"ג אלו, וסומך עליו בנדון דידהו, וק"ו בנ"ד. וזהו אפילו כשהטפשות היא בדברים שאין לתלות בהם כוונה פקחית, ואפילו כשהיא

מתחלקת לכמה דברים שלבו חפץ, וק"ו בנ"ד שאין זה אלא בדבר אחד, כיון הענין של הביה"ח שאומר שנתנוהו שם מפני שנאה, האמתלא היא מבוררת שאומר זה לכסות חרפתו, בודאי לא שייך להחזיקו בזה בשטות.

31. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן קסד

בענין פתי ביותר אם כשר הוא לחליצה י"ב אלול תש"ח. מע"כ ידידי הרב הגאון המפורסם כש"ת מוהר"ר מנחם צבי אייכענשטיין שליט"א הגאב"ד סענט לואיס יצ"ו.

בדבר שרוצה כתר"ה לידע דעתי הקלושה ביבם שאינו עושה מעשה שטות ומשיב על מה ששואלים אותו כהוגן על הן הן ועל לאו לאו, רק כאשר מדברים אתו נראה כי הוא מהפתאים ביותר אם יכול לחלוץ והוא רק אחיחיד שהוא מקום עיגון. וראיתי דברי כתר"ה מה שמביא דברי מהרי"ט שהתיר וגם הביא החולקים עליו ומקשים, וגם המתרצים דבריו. ומסקנת כתר"ה להתיר כיון שליכא אלא אח זה. הנה מה שפסק כתר"ה להתיר יפה הורה, ויכול לחלוץ אחר שיסברו לו שבחליצה זו תהיה מותרת לעלמא. כי פתי ביותר אין לו דין שוטה לחיוב מצות ולכל התורה, ורק לענין עדות פסול מטעם שכתב הרמב"ם בפ"ט מעדות ה"י משום שאינו מבין כהוגן מה שראה להעיד וכדביאר מהרי"ט, ודבריו נכונים מאד.

32. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן פח

בדבר אחד שיש לו בת שוטה מילדותה ולדברי הרופאים הוא מצד המוח שבדרך הטבע אין לזה רפואה והיא עתה יותר מי"א שנה ואביה נחלה מזה שצריך לטפל בה הרבה יותר מכחו ויש לחוש גם לסכנה מצד שהוא בחולי הלב שכל צער וטירחא גדול גורם להחלות ח"ו יותר שהוא סכנה אם מותר לו למוסרה לאינסטיטושאן של המדינה אשר מטפלין בחולי שטות ושם הרי יאכילוה דברים אסורים. הנה כבר ראה כתר"ה תשובת חת"ס האו"ח סימן פ"ג אשר מסיק בעובדא כה"ג שבמה שמוסרו לנכרים אינו כמאכילו בידים וממילא אינו אסור מדינא, משמע דמדין חינוך שעל האב ליכא בשוטה שאינו בר חינוך. ומש"כ שם כשיגיע לבן י"ג שנה ויום אחד יוציאווה משם, נראה דהוא רק בעובדא דידיה שלא היה שוטה ממש אלא דעתו קלישתא שבבית חינוך מורים מחנכים לכאלו שיעלה מעלה אחר מעלה בדעת, שמצד זה יש ספק שמא אינו בדין שוטה ממש אלא כפתי ביותר שחייב במצוות, אבל לשוטה ממש אין שום עדיפות במה שתהיה גדולה לפי השנים דגם גדולה הרי פטורה ממצות וכמבואר בחת"ס עצמו ששוטה גרע מקטן.

33. שו"ת חתם סופר חלק ד (אבן העזר ב) סימן ד

אלא שלפענ"ד יפה דיבר הגאון נב"י בשו"ת אור הישר הנ"ל שלדעתו הרמב"ם נמי לא אמר אלא בהלכות עדות וגם בחשן משפט מביאו בהלכות עדות אבל לענין שאר מילי מודה הרמב"ם ולא יחלוק על ש"ס בבלי וירושלמי וטעמא דעדות כמ"ש רמב"ם שם שאינו בני מצוה ופי' הגאון ז"ל כיון דעכ"פ במידי דנשתטה בי' אפי' איננו בדין שוטה מ"מ אותן מצות שנעשי' בשטיותו אינו חייב בהן ולא הו"ל אחיו במצות ומימעט כבב"ק פ"ח ע"א ולפע"ד טעם זה אינו נכון אבל י"ל דעכ"פ אם הוזם א"א לעשות לו כאשר זמם כיון שאינו כפיקח ה"ל עדות שא"א להזימו ונהי דבטלו חז"ל חקירה משום נעילת דלת הכא עדים שוטי' לא שכיחי ולא תקנו רבנן וכיון שא"א להזימן ואינם ראוי' לבילה כלל אין עדותם אלא בשאר מילי מודה הרמב"ם מ"מ ישגיח פרו"מ בעיין יפה דלא תיפק מיני' חורבא ח"ו.

34. שו"ת צמח צדק (לובאוויטש) אבן העזר סימן קנג

ד. אך עדיין י"ל דאף שאינו שוטה רק לדבר א' כיון שעכ"פ לדבר אחד הוא שוטה אף שבשא"ד הוא פקח. עדיין הדין ספק שמא עכ"ז חשוב שוטה מחמת אותו הדבר. אך י"ל כיון ברוב מעשיו הוא פקח ע"י הדבר אחד שהוא בו שוטה אין דינו כשוטה. דכמו עתים חלים עתים שוטה אף שהוחזק כן להיות עתים שוטה כמ"ש התוס' ביבמות פרק ד"א (דל"א ע"ב) עכ"ז בעת שהוא חלים דיינינן ליה כפקח. אף שנשאר בו השורש שיהיה שוטה לעתים. וגם עכשיו אינו רק חלים לא שפוי לגמרי כמ"ש בתשו' הרשב"א סי' תשס"ה שהובא בב"י באה"ע סי' קכ"א. כמ"כ זה שהוא פקח בכל דבריו אף שבדבר אחד הוא שוטה אין זה הדבר מונע פקחותו משא"ד שהוא פקח בהן.

35. שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציעת הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קצט

סעיף י

קטן שהגיע לעונת הפעוטות ויודע למי מברכין, מזמנין עליו ומצטרף בין לשלושה בין לעשרה. הגה: וי"א דאין מצטרפין אותו כלל עד שיהא בן שלש עשרה שנה דאז מחזקינן ליה כגדול שהביא ב' שערות (הרא"ש והמרדכי פ' ג' שאכלו וטור) וכן נוהגין ואין לשנות; (כח) ח וחרש ושוטה אם מכוונים ומבינים מצטרפין לזמון, אע"פ שאין חרש שומע הברכה (מהרי"ל).

36. משנה ברורה סימן קצט

(כט) ושוטה - לא מיירי בשוטה גמור דזה אין מצטרף אלא שאינו חכם כ"כ כשאר אינשי והעם מחזיקין אותו לשוטה:

37. ביאור הלכה סימן נה

הוא כשוטה וקטן - עיין בסימן קצ"ט ס"י בהג"ה דמשמע דאף שוטה אם הוא מכויין ומבין מצטרף לזימון וא"כ ה"ה לתפלה עכ"פ בשעת הדחק [דלפי דעת הרמ"א לעיל בסעיף ד' בהג"ה משמע דלתפלה קילא הצירוף מזימון דבתפלה במקום הדחק משמע מיניה דיש לסמוך על

המקילין כמו שכתב בהדיא בדרכי משה ואלו בסימן קצ"ט לענין זימון מחמיר ואין מחלק שם כלל בזה והטעם כדי שלא ישארו ישראל בלי ברכו וקדושה]

38. שו"ת יהודה יעלה (אסאד) חלק ב - אבן העזר, חושן משפט סימן צג

ומה שסיים הרמב"ם אע"פ שמדבר הוא ושואל כענין בשאר דברים ה"ז פסול ובכלל שוטים יחשב, ונושא כליו לא גילו את מקורו בזה, נ"ל לענ"ד דנפ"ל לרמב"ם הא משום שוטה דומיל דקטן שהקדים זכרו שם בהלכה ז' אנשים ולא קטנים מגז"ה הכ אפי' ה' הקטן חכם ונבון וכו' אינם בני דעת שלימה לעונשים וה"נ שוטה כה"ג בדבר מן הדברים אף דבשאר דברים הוא מבין שואל כענין אינו דעת שלימה יעויי' בית מאיר בא"ה סי' א' מתרץ בזה קושי' הלח"מ פ"ט מעדות דין ט' הנ"ל, וכן משמע מלשנא דירושלמי הובא בר"ש ריש תרומות וגם בתוס' ריש חגיגה הנ"ל סימני שוטה היוצא יחידי וכו' סימני דייקא אף דבשאר דברים דעתו נכונה ע"י סימנים הללו מחזקי' לי' דלאו בר דיעה שלימה הוא, מיהת ברור טעמי' דהרמב"ם שייך לכל מילי פסול ולא כמהרי"ט.

39. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן קכ

ולכן אמינא דהרמב"ם מחלק בשוטה לדבר אחד ופקח בדברים אחרים בין חיוב מצות לדיני קנינים וכדומה. דבחוב מצות סובר דכיון שהוא שוטה לדבר אחד עכ"פ ופטור ממצות שנוגעות בעבירתם ובקיומם לשטותו מחמת שאינו בן דעת לזה פטור גם מכל המצות אף בדברים שיש לו דעת ויכול לקיימם דהתורה לא חייבה במצות לחצאין. דהא זה ששוטה פטור ממצות אינו משום שהוא אנוס דנימא דלכן בדברים שאינו אנוס מצד שטותו יתחייב דהא חזינן בר"פ מי שהחשיך שוטה וקטן לשוטה דלא אתי לכלל מצות ואם רק מצד אנוס הוא פטור שוטה ממצות שנמצא שבעצם הוא בר חייב במצות היה אסור לנו להכשילו באיסור דעל זה אינו אנוס דכשלא ניתן לו לא יעבור אלא ודאי דפטור בעצם. וכן מוכח מהא דר"ה דף כ"ח דכפאו שד ואכל מצה לא יצא ידי חובתו משום שהיה פטור ממצות בעת שאכל כמפורש הטעם ברמב"ם פ"ו מחמץ ומצה ה"ג עיי"ש וא"כ חזינן שהוא פטור בעצם. ולכן סובר הרמב"ם דפטור ממצות אף לדברים שהוא פקח להם דכיון שלא חייבתו תורה במצות בדברים שאינו בן דעת הוא פטור ממילא מכל המצות דאין חיוב במצות לחצאין.

40. שו"ת שבט סופר אבן העזר סימן כא

והנה מה דפשיטא ליה למע"כ דאם יהי' שם בבית חינוך וילמוד לדבר שם בקושי ע"י קריצותיו ורמיזותיו ותנועותיו ויתפקה מה שיכול ויבין להתפלל ולישא וליתן עם בני אדם דודאי מחויב במצות כשאר ישראל כבר הבאתי מצ"ל שכתב בהאי חייט דהוי פקח גדול באומנתו וידע כל סדר התפלות בכל זאת כתב דאין חילוק כלל בינו לשאר חרשים וכן משמע כאשר כתבתי מלשון הש"ס דלא יוציא עולמית לרבנות אע"ג דחזינן ליה דחריף טובא ורק בכתב סבר רב דמהני בנתחרש אח"כ משום דכתיבה הוי כדיבור ממש ואינו בכלל אינו מדבר כמ"ש בתוס' שם ולדידן אף ביכול לדבר ע"י כתב הוי דינו כחרש גמור אלא באלו שלומדים בבית חינוך ומדברים בקושי ומבין מה שדברו אחרים ע"י תנועותיו יש להסתפק אם לומר דלא הוי רק מעשה אומן בעלמא והא שמדבר בקושי לא הוי חילוק לשאר קריצותיו ותנועותיו כי ע"י רגילות הוא או שדינו כנתפקה ושמעתי כמה פעמים מאאמ"ו מאוה"ג זצ"ל שאמר שהוא מסופק אם אינם מחוייבים במצות וכאשר ה' בויען בקשו ממנו המורים בבית חינוך החרשים שיכבד אותם בכבודו לראות בעיניו מעשה אומן נפלא שלהם והי' משתומם מהדברים אשר ראה שם מה שלמדו אלו החרשים ואינם מדברים עד שעלה ספק זה בלבו אם אינם בר דעת גמור ומחוייבים במצות וכמדומה לי שאמר ובקש מהמורים שם ליקח להם תפילין שיניחו אותם שוב נאמר לי שכבר דיבר מזה בשו"ת מהר"ם שי"ק אע"ז סי' ע"ט וגם הוא מסיק להלכה שעדיין לא יצא מספק אינו בר דעת ואין לאכול משחיטתו ואין לצרפו למנין ויש להחמיר עליו כמעיקרא יע"ש.

41. שו"ת הלכות קטנות חלק ב סימן לח

ומצינו חרשים פקחים עד מאד וכאן היה חרש א' כהן הוה חייט גדול שבעיר והיה לוקח סידור בשעת התפילה והיו רומזים לו ויודע ובקי בו ועומד בשעת התפילה ונושא כפיו והיה נקל ללמדו לזה כגון שיכתבו לו אלף ב' ואח"כ יביאו לו לחם ויורו לו הלמ"ד והחית"ת והמ"ם וכעז"ה וקשה הדבר למה נחשב כבהמה דאטו משום דעתא קלישתא לא יקרא אדם.

42. שו"ת היכל יצחק אבן העזר ב סימן מז

אלא באלו שאנו עסוקים, הם גם קצת מדברים, והם עסוקים בישובו של עולם, ומחזיקים במשרות אחריות/אחריות/ (כגון בנידון שלנו, שהוא עובד בעתונות), ומה זה ענין לרבנן שסוברים שדעתו דעת קלושה ולא צלולה. הלא בזה אנו מסופקים, אם החינוך הזה שקבלו הוא הרפואה. ולא אמרו חז"ל שחרש גמור אינו יכול להתרפא, ואדרבה, הלא מפורש במשנתנו גיטין כ"ג ע"א חרש ונתפקח וכו' (ועיין תוס' חגיגה כ"ב ע"ב ד"ה והא ק"ל). ולפשוט דבר זה מהראשונים ומהאחרונים ז"ל שקדמו לאותה האמצאה א"א, שהרי לא ידעו רפואה זו, וע"כ הדבר נשאר בספק.

43. שו"ת צמח צדק (הקדמון) סימן עז

על אשר שאל מכ"ת אותי שיש באתריה דמכ"ת אלא אחד שיוודע במלאכת חייטין והוא פקח גדול ומבין בטוב וישא את אחותו דמכ"ת היאך יש לנהוג בקידושין ונראה ליה למכ"ת שאין זה חרש אלא אלם מפני שהוא יודע בסדר התפלות להראות מתוך הסידור איזה הם תפלות של חול ואיזה של שבת ויום טוב ומה שמוסיפין לומר לפי סדר המועדים ונושא ונותן עם כל אדם. ויודע לחתום בחתימת ידו והיה נראה למכ"ת שיכניס ברמיזה בכה"ג שיהיו כותבין לו על הנייר הרי את מקודשת לי וכו' והרב יהא מראה לו על הכתב ולרמז לו

כוונת הכתב והאלם ירכין בראשו הן. כי לפי דברי הבעלי בתים מבין הוא מתוך הכתב ויודע לקרות. אלה הם תורף דברי מכ"ת בשאלה:

תשובה החייט הזה אשר הוא באתריה דמכ"ת אני מכיר אותו ואינו מיקרי אלם אלא חרש שהרי אינו שומע ואינו מדבר ולא מיקרי אלם אלא מי ששומע ואינו מדבר דהכי איתא פרק מי שאחזו דף ע"א שומע ואינו מדבר זהו אלם דכתיב ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו וכו' וכן פסקו כל הפוסקים והכל מבואר בטור א"ה סימן ק"ך וקכ"א והב"י האריך בחלוקי דינים שבין חרש ואלם וכן בטור ח"מ סימן רל"א אבל בכגון זה דבאתריה דמכ"ת שאינו שומע ואינו מדבר לא מיקרי אלם אלא חרש מיקרי אף על פי דהוא פקח ביותר אין לחלק בין החרשים וראיתי מרבתי נוהגין שהולך לחופה עם החרש אחד שהוא רגיל עמו כגון אחד מן אחיו או שאר קרוביו הגדלים עמו בבית ומכירים ברמיזותיו ואותו הרגיל עמו מראה לו ברמיזות ענין קידושין והחרש מושיט הטבעת לאשה ומקדשה וזה ראיתי בקראקא מחרש אחד שגם הוא היה חייט ופקח גדול היה והיה סוחר עם מלבושים שעשה הוא למכור וראיתיו כי היה פעמים הרבה תובע לאחרים לפני הב"ד ופעמים היה הוא נתבע והיו הרבה מבני הקהלה שהיו מכירין ברמיזותיו כי פקח גדול היה ובקל היה מבין ואפ"ה היה מקדש ע"י אחד מן אחיו שהיה נכנס עמו לחופה כדלעיל:

44. שו"ת ציץ אליעזר חלק טו סימן א

(ג) ואי בעינא אמינא בזה עוד ספק רביעי, והוא, כי בחרשים דזמנינו שמלמדים אותם בבתי ספר מיוחדים כתב ולשון ומבינים מה שרומזים להם ומבטאים הכל בלשון לעגים ויש להם ידיעות כשאר בני אדם ונושאים ונותנים כפקחים וכו', יש בנוגע להם מחלוקת גדולה בין הפוסקים אי נשתנו דינם מחרש שדיברו בהם חכמים ויש לתת להם דין פקחים, או לא, והרבה סוברים שכן נשתנה באמת דינם, יעוין שו"ת צמח צדק (הישנות) סי' ע"ז, שו"ת דברי חיים (מצאנז) ח"ב סימן ע"ב, שו"ת בית שלמה (סקאלא) ח"א סי' צ"ה, שו"ת נאות דשא סי' קל"ב שו"ת מהר"ם שיק חאה"ע סי' ע"ט, שו"ת שבט סופר חאה"ע סי' כ"א, שו"ת זכר שמחה (באמבערגער) סי' ט', שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' ק"מ, שו"ת קרן לדוד ח"א סי' כ"ז, שו"ת נחלת בנימין (ברייער) סי' ל"א, שו"ת לבושי מרדכי מהדו"ק חאה"ע סי' מ"ה ומהדו"ת חאה"ע סי' מ"ג, שו"ת מהרא"ש (היילפרין) סי' י"ד, ספר שבט שמעון (סידאן) בחלק יבום וחליצה לסי' קס"ט סעי' מ"ג, שו"ת מהר"י שטייף סי' רל"ט, ובקו"ק שבסוף ספר מל"ח, וספר דברי יהושע (קלעוואן) סי' כ"ד יעו"ש, והדברים ארוכים, ועכ"פ לא יצא הדבר מידי ספק.

45. שו"ת יחזה דעת חלק ב סימן ו

ונראה שלענין הלכה למעשה, כדאים הם הגאונים המקילים לצרף חרש אילם שלמד בבית הספר לחרשים אילמים, למנין, לקדיש ולקדושה.

46. שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ד סימן כט

החילוק בין שוטה הפטור ממצוות ופתי החייב במצוות, וחייב חינוך ילדים פתאים בע"ה שו"פ קטן תשמ"א.

הנה ודאי איכא חילוק בין שוטה ובין פתי ביותר (על בזה מש"כ באגרות אה"ע ח"א סימן קס"ד לענין חליצת פתי ביותר) - ששוטה לא תלוי בכשרונות הבנת דברים ועניינים. דאף בעלי כשרון להבין הדברים, אפשר שדעתם תהא משובשת ומטורפת, והיינו שיודע ומכיר שאיכא חילוק בין הדברים שרואה, אבל הוא טועה בדמיונו ומתחלף אצלו הדמיונות בזמנים קצרים מאוד. ויש שגם בבת אחת מתחלפים אצלו, וכמעט שכל אדם מכיר זה שהאיש ההוא שוטה. וגם שייך שאדם בר דעת יעשה לפעמים דברים שנדמה כמעשה שיגעון, וכנאמר בקרא על יהוא שהיה בר דעת גדול וראוי להנהגת מלוכה, ועשה הרבה פעמים מעשים שהיו כמעשה שיגעון. כדאמר הצופה על מנהיג המחנה שרואה מרחוק, שהוא מנהיג כמנהיג יהוא, כי בשגעון ינהג (מלכים ב' ט', כ'). אף שאדרבה עשה הנהגתו בחכמה, אבל מחמת שלא הובנו מעשיו למנהיגים אחריו היו אומרים כי בשגעון הוא מנהיג - מצד דמיונות בעלמא. אבל פתי הוא מי שדעתו קלישתא, שאינו מבין הדברים כמו שהן, ואינו יודע לחלק בין הדברים שרואה ולהבין צורכם. והוא בגדלו כדעת קטן, יש שהוא כדעת בן שש ויש גם כפחות. אבל דעתו הוא קבוע כפי מדרגת שכלו ומתפתח קצת מעצמו, וכאשר כתבו השואלים בעצמן. ויש גם שאין מתפתחין מעצמן, אבל אפשר שע"י חינוך ולימוד יתפתחו קצת. שהשואלים רוצין לידע אם יש חיוב ללמוד עמהם מה שאפשר ללמדם ולחנכם במה שאפשר שידעו.

והנה שודאי חייבים במצוות כשהביאו שערות והם בני י"ג ובנות י"ב ויש חיוב על האבות ללמדם מה שאפשר להם מקטנותם בזמן ששייך שיבינו לפי כוחם. ולא בבני שש שמחוייבין להתחיל עם סתם ילדים, אלא בזמן שמכיר כל אחד על בנו שכבר שייך ללמוד איתו הוא הזמן ללמדו - ק"ש בע"פ עד שידע פרשה ראשונה, ותמונת האותיות וקריאתן, וללמדו שיש בורא עולם ובורא כל הדברים שאוכל ושותה וכדומה, וגם שיש דברים אסורין לאכול, ושיום השבת אסור לאמו לבשל, ושצריך לשמוע קידוש, וכדומה מה ששייך שידע. וכמוכן שלא ביום אחד שייך שילמדוהו, אלא לאט לאט. וכשיוכל לקרא בסידור, אף בדוחק, ק"ש ושמ"ע יתחיל ללמדו חומש. ומאחר שאי אפשר זה להאב עצמו הטרוד בפרנסתו ובלמודו, מחוייב ביחד עם עוד אבות כשישנם לשכור להם מלמד על זה. וכמוכן א"א למלמד ללמוד עם תינוקות כאלו בסך תינוקות שלומד מלמד עם סתם ילדים, והיו מחוייבין לשכור להם מלמד אף לסך קטן כפי טיב הילדים במדרגתן שיאמרו המבינים בזה, פעמים ששה ופעמים ז' וח', שהוא ב' וג' פעמים יותר מסתם תינוקות. שלא כל אדם אפשר לו לעמוד בהוצאה שכזו כשהקהילות לא יעזרו בזה.

47. שו"ת ציץ אליעזר חלק יד סימן סט

נלמד מכל האמור דאפילו הפתאים ביותר, שאין להם שכל גמור ואינם מבינים שום דבר כדרך שמבינים אותו שאר בני אדם מכל מקום לאו שם שוטה עליהם, ורק לענין עדות המה פסולים מפני שלפעמים אין מכירין דברים שסותרים זה לזה ויכולים להחליף דבר בזולתו, אבל שפיר המה בני מצוות, וישנם אפילו בגיטין וקדושין כד מסברי להו וסברי.

48. שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן לד

חינוך ילדים מפגרים/הערת המחבר/ +מתוך תשובה להגאון מוה"ר חיים פנחס שיינברג שליט"א. + נראה דכל שהוא מבין ויש לו דעת כמו פעוטות ויודע שהקב"ה נתן לנו תורה ואנחנו מקיימים מצוותיו דשפיר חשיב כבר דעת לענין קיום מצוות, ובהגיעו לגיל י"ג שנה הרי הוא חשיב כגדול. ואף שבגמ' שבועות מ"ב ע"א ממעטינן דאין נשבעין על טענת חשו"ק מהא דכתיב כי יתן איש ופירש רש"י "דחרש ושוטה כקטנים הם בלא דעת" מ"מ נראה שזה דוקא בכה"ג שהוא ממש שוטה ולא כשיש לו דעת של פעוטות, ומיהו לענין עונשין שפיר נראה דכמו דחס רחמנא על קטן כך גם מפגר כקטן הוא דחשיב לענין זה אע"ג שהוא גדול, דלא מסתבר לומר דלאחר שהגדיל דינו רק כשווג ואם ישתפה יתחייב בחטאת, ולכן נראה שרק לענין קיום מצוות שמבין בהם כפעוטות דינו כגדול, וממילא דגם בקטנותם יש מצות חינוך וכמו"ש כת"ר.

ובענין חרש בר דעת שאינו שומע, אבל יכול לדבר בשפת עלגים שמלמדים אותם לדבר בתנועות שפתיים, נשאלתי לפני כמה שנים ע"י חכם אחד בנידון כזה, בצעיר חרש, אך חריף בשכלו ופיקח גמור, וגם יש לו חברותא בלימוד, והשבתי שדינו כפקח, וגם מחותני הגאון ר' יוסף שלו' אלישיב שליט"א נשאל על כך והסכמנו אז לדבר אחד שדינו כפקח, ורק לענין לעלות לתורה חושבני דכיון שאינו יכול לברך כראוי מסתבר שאין להעלותו.

... ומ"ש המהר"ם שיק דחרש אין בו דעת עצמו רק דעת מלמדו, הרי עינינו רואות שבזמננו אין הדבר כן ויש להם פקחות וחריצות משלהם וגם יש אשר הם יותר משכילים ממלמדיהם, ולכן יותר מסתבר כהב"ש שהביאו כת"ר דחשיבי שפיר בני מצוות, ואף שהביא כת"ר מדברי מלכיאל ח"ו "בזה נתקבל מהלכה למשה מסיני" משום דא"א לומר שחכמי הש"ס טעו ח"ו בדין חרש בשביל שלא ידעו שאפשר ללמדו, נלענ"ד דיתכן דלפני שידעו ללמדם ולפתח את שכלם כמו שיודעים בזמננו היו נחשבים באמת כשוטים משא"כ בזמננו, דוגמא לדבר בן ח' אשר חלילא לומר גם בזמננו דהרי הוא כאבן (מסופקני במי שנמצא כיום באיזו מדינה אשר אין שם אינקובטור אם מותר לחלל שבת עבור חיי שעה של בן ח' כיון דבזמננו הם יכולים לחיות וצ"ע), הלום נזכרתי שרצוי לציין לכת"ר לעיין גם באורחות חיים סי' שמ"א לענין ספינן לשוטה וכו'. סוף דבר נראה לענין חרש שלמעשה קשה מאד להכריע בדבר שגדולי תורה אשר מימיהם אנו שותים כבר האריכו בזה אבל גם קשה מאד לדחותם ח"ו מקיום מצוות.